

A.

Antoni Kukliński

Węzły Gordyjskie – Nowa Trajektorja. Program Przyszłość Regionów. Potrójne Europejskie Mezzogiorno.

Wstęp

Dwa tomy¹ opublikowane przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego zamknęły pierwszy etap rozwoju Programu „Przyszłość Regionów”, a jednocześnie otworzyły nową perspektywną kartę tego Programu. W tym duchu trzeba również ocenić dwie konferencje zorganizowane przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego – konferencję krajową, która odbyła się w dniu 24 kwietnia 2008 oraz konferencję globalną, która odbędzie się w dniach 9 i 10 2008 roku w Warszawie. Z tych publikacji i konferencji wyłonią się trajektorie rozwoju Programu Przyszłość Regionów na lata 2008-2009. W tym opracowaniu chciałbym naszkicować elementy jednej z tych nowych trajektorii. Koncepcja tej trajektorii obejmuje trzy domeny:

- domenę teorii
- domenę metodologii
- domenę empirii

I. Domena teorii

W cytowanych już publikacjach² znajdujemy prezentację i analizę świata pojęć i założeń teoretycznych, które tworzą intelektualną konstrukcję Programu Przyszłość Regionów. W tym artykule chcielibyśmy wprowadzić rozszerzenie i umocnienie tej konstrukcji poprzez absorpcję inspiracji teoretycznych związanych z innowacyjną interpretacją pojęcia węzłów gordyjskich i rozwiązań Aleksandryjskich³.

Proponuję, aby rozszerzone założenia teoretyczne Programu Przyszłość Regionów objęły hipotezy zintegrowanego pola czterech pojęć:

¹ P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (eds), *The Futures of European Regions*, Warsaw 2007, *Problematyka Przyszłości Regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*. Warszawa 2008

W dalszym ciągu tom ten cytowany jest jako *Problematyka*

² *Problematyka* op. cit str. 54 i 419

³ K. Rybiński, P. Opala, M. Hołda *Gordian Knots of the 21st century*, Ministry of Regional Development, Warsaw 2008,

REDEFO tom II por. Również *Problematyka* op.cit. str. 81

- pojęcia długiego trwania
- pojęcia barier rozwoju
- pojęcia węzłów gordyjskich
- pojęcia rozwiązań aleksandryjskich

To zintegrowane pole wielowymiarowych interakcji można oglądać w sposób następujący:

Primo – w procesie długiego trwania danego regionu wyłania się układ barier rozwoju. Gospodarcze, społeczne, polityczne i kulturowe struktury regionu nie potrafią odwrócić tego procesu. Bariery ulegają wzmocnieniu w kolejnych etapach doświadczeń historycznych danego regionu,

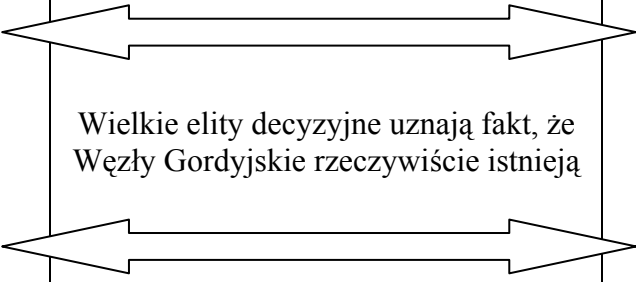
Secundo – instytucjonalna struktura procesu podejmowania decyzji nie ma zdolności sformułowania i realizacji decyzji strategicznych tworzących punkt zwrotny polegający na likwidacji tych barier,

Tertio – ta sytuacja kumulacji nienarodzonych, nie sformułowanych, nie podjętych, nie realizowanych decyzji strategicznych likwidujących bariery rozwojowe została określona mianem węzła gordyjskiego danego regionu,

Quarto – zawodność konwencjonalnego procesu decyzji stwarza konieczność stosowania rozwiązań aleksandryjskich jako jedynego sposobu rozcięcia węzłów gordyjskich. W tym kontekście trzeba odpowiedzieć na dwa pytania:

- 1) czy dialektyka Węzły Gordyjskich i Rozwiązania Aleksandryjskie funkcjonuje w skali regionu czy też skala ta jest za mała. To znaczy, że dialektyka ta funkcjonuje tylko w skali bardzo wielkich układów globalnych
- 2) Czy dialektyka Węzły Gordyjskie Rozwiązania Aleksandryjskie funkcjonuje w sferze realnej czy też Rozwiązania Aleksandryjskie istnieją tylko w sferze utopijnych snów. Warto z tego punktu widzenia spojrzeć relacje węzły gordyjskie rozwiązania aleksandryjskie naszkicowane w tablicy 1

Tablica 1
Relacje węzły Gordyjskie – Rozwiązania Aleksandryjskie

Węzły Gordyjskie	Pole transformacji Węzłów Gordyjskich w rozwiązania	Rozwiązania Aleksandryjskie
A	Odkrycie i analiza Węzłów Gordyjskich	A
B	 Wielkie elity decyzyjne uznają fakt, że Węzły Gordyjskie rzeczywiście istnieją	B
C		C
D		D
E		E
F	Decyzje w sprawie stosowania Rozwiązań Aleksandryjskich oraz realizacja tych decyzji	F
Ect.		Ect.

W nawiązaniu do wcześniejszych sformułowań na temat domeny teoretycznej Programu⁴ możemy zbudować następującą mapę pojęć.

Tablica 2
Mapa pojęć

Długie trwanie

Barierzy

Węzły Gordyjskie

Rozwiązania Aleksandryjskie

punkty zwrotne

zależności od ścieżki

tworzenie nowej ścieżki

Oglądanie tej mapy pojęć może być źródłem wielu wniosków w zakresie teoretycznych podstaw Programu Przyszłość Regionów. Nie ulega wątpliwości, że wprowadzenie sekwencji Węzły Gordyjskie-Rozwiązania Aleksandryjskie wzbogaca domenę teoretyczną Programu.

⁴ Problematyka op. cit str. 421

II. Domena metodologii

Metodologia programu obejmuje dwie pary instrumentów⁵

Diagnozy versus wizje

Scenariusze versus strategie

W uzupełnieniu tego kwartetu metodologicznego, chciałbym zwrócić uwagę na specjalne znaczenie ujęć holistycznych, które powinny przenikać całą metodologię Programu. W tym kontekście przedstawiam tablicę 3 szkicującą matrycę interdependencji struktur i procesów.

Tablica 3
Matryca holistycznej interdependencji

Struktury	Procesy			
	polityczne	ekonomiczne	Społeczne	Kulturowe
Polityczne				
Ekonomiczne				
Społeczne				
Kulturowe				

III. Domena empirii

Proponuję, aby pierwszym testem nowej trajektorii Programu Przyszłość Regionów były doświadczenia i perspektywy Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno obejmującego Południowe Włochy, Wschodnie Niemcy i Wschodnią Polskę.

IV. Potrójne Europejskie Mezzogiorno.

Prima facie trudno uzasadnić ten wybór przedmiotu badań. Można przedstawić wiele argumentów, że każdy z trzech regionów reprezentuje zupełnie inny kontekst cywilizacyjny oraz zupełnie inny kształt długiego trwania. **A jednak regiony te mają wspólny genus proximum. Są przykładami procesów długiego trwania, które stworzyły największe europejskie, regionalne Węzły Gordyjskie. Dlatego uważamy, że koncepcja Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno ma wielkie walory teoretyczne, empiryczne i pragmatyczne.** Koncepcja ta może być podstawą bardzo inspirującego programu studiów, a może nawet podstawą ważnych decyzji w zakresie unijnej polityki regionalnej.

⁵ Problematyka op. cit str. 422

V. Mezzogiorno – Południowe Włochy

Porażka rozwojowa Włoskiego Mezzogiorno to *causa celebra* nauk społecznych XX wieku. W literaturze polskiej dysponujemy świetnym artykułem syntetycznym pióra A. Gąsior-Niemiec⁶. Artykuł ten próbuje wyjaśnić tajemnicę Włoskiego Mezzogiorno, operując perspektywą holistyczną ujmującą w sposób zintegrowany transformację w dziedzinie świata materialnego, ideologii, literatury i sztuki oraz nauk społecznych. Odwołując się do tego artykułu chciałbym postawić pytanie: *Kto jest odpowiedzialny za historyczną porażkę włoskiego Mezzogiorno?*

Chciałbym wskazać na trzy domeny odpowiedzialności:

Primo – endogeniczną, wewnętrzną odpowiedzialność struktur społecznych, ekonomicznych, politycznych i kulturowych dominujących w doświadczeniach historycznych Południowych Włoch,

Secundo – egzogeniczną, zewnętrzną odpowiedzialność kolejnych Rządów Włoch, które kształtowały złe polityki społeczne i ekonomiczne w relacji do Południowych Włoch,

Tertio – egzogeniczną, zewnętrzną odpowiedzialność Komisji Europejskiej, która nie potrafiła znaleźć efektywnego i innowacyjnego klucza-rozwiązania „beznadziejnego przypadku” Południowych Włoch.

Primo

Struktury społeczne, ekonomiczne, polityczne i kulturowe są w sposób wyraźny zjawiskiem długiego trwania, w którym wyłaniają się bariery rozwojowe i Węzły Gordyjskie jako zjawiska świata realnego. Ten proces ma silne zabarwienia psychologiczne w tym sensie, że elity Mezzogiorno rozwinęły i zinternalizowały psychologię zadowolenia ze stanu „pozostawania w tyle” (*Lagging behind*). To „pozostawanie w tyle” zapewnia stały dopływ środków zewnętrznych w postaci dotacji państwa włoskiego oraz Unii Europejskiej.

Secundo

Warto zastanowić się nad ogólną oceną polityki rządu włoskiego w zakresie promowania rozwoju Południowych Włoch. Spotykamy się tutaj z dziwnym paradoksem. Z jednej strony widzimy bardzo szybkie, rekordowe tempo zmian w zakresie powstawania i upadku kolejnych rządów państwa.

⁶ Por. OECD, Territorial Review Italy, OECD Paris 2001 T.G. Grosse, Polityka regionalna Unii Europejskiej – Przykład Grecji, Włoch, Irlandii i Polski, Warszawa 2004

A. Gąsior-Niemiec, Mezzogiorno – Próba reinterpretacji, Studia Regionalne i Lokalne nr 1/2003

Z drugiej strony na przestrzeni kilkudziesięciu lat sztandarowa instytucja rządowa Cassa per il Mezzogiorno w sposób sztywny i konsekwentny realizują złą politykę mimo, że rezultaty tej polityki były wyraźnie negatywne.

Tertio

Doświadczenia Komisji Europejskiej w zakresie włoskiego Mezzogiorno są również porażką. Warto zadać pytanie dlaczego wspomniały i kompetentny aparat Komisji Europejskiej nie potrafił dokonać elementarnego odkrycia, „że źle dzieje się we włoskim Mezzogiorno”, że strukturalne fundusze Unii nie są wykorzystywane efektywnie we włoskim Mezzogiorno.

Ten przykład jest dowodem słabości całego systemu monitoringu, którym operuje Komisja Europejska. Instytucje monitorujące koncentrują całą uwagę na formalnych procedurach absorpcji funduszy strukturalnych. Poza zakresem uwagi Komisji jest monitoring substancjalny szukający odpowiedzi na pytanie czy realne procesy dokonujące się na obszarze Mezzogiorno przecinają Węzeł Gordyjski czy też nie przecinają tego Węzła.

* * *

Czytając te grosso modo pesymistyczne uwagi można sformułować pytanie czy istnieje nawet cień nadziei, że XXI wiek znajdzie rozwiązanie aleksandryjskie dla węzłów gordyjskich włoskiego Mezzogiorno. Czy możemy powiedzieć, że w interiorze struktur społecznych, ekonomicznych, politycznych i kulturowych rodzą się nowe siły twórcze procesu renesansu włoskiego Mezzogiorno. Czy włoski Rząd i Komisja Europejska odkryje nowy układ rozwiązań, które uruchomią proces wielkich pozytywnych zmian we włoskim Mezzogiorno.

VI. Diagnoza stanu Wschodnich Niemiec w głównym nurcie niemieckiej Ramforschung

W refleksji historycznej trzeba pamiętać, że to niemiecki umysł⁷ stworzył podstawy teorii lokalizacji jako ważnego nurtu nauk społecznych w skali światowej. Na początku XXI wieku Niemcy są najlepszym przykładem kraju dysponującego silną siecią instytucji zajmujących się badaniami przestrzennymi, które reprezentują najwyższy poziom wiedzy konwencjonalnej i perfekcji akademickiej. Ta perfekcja i wiedza konwencjonalna jest dobrze dokumentowana w nowym tomie sponsorowanym przez pięć najlepszych instytucji niemieckich w dziedzinie

⁷ U. Blume, R. Funck, S. Kowalski, A. Kukliński (eds) Space, Structure, Economy. A tribute to August Losch, Nomos, Baden-Baden 2007

Ramforschung. Tom⁸ „*Restrukturyzacja Wschodnich Niemiec*” jest zbiorem 15 opracowań przygotowanych przez eminentną grupę autorów. Każde z tych opracowań jest wartościowym przykładem niemieckiej Ramforschung. Opracowania te przyjmują milczące założenie, że problemy przestrzenne są polem wysoce autonomicznym w stosunku do holistycznych układów realnych. Tego rodzaju badania nie muszą zadawać trudnych, kontrowersyjnych pytań, jak określić Węzeł Gordyjski Wschodnich Niemiec? Kto jest odpowiedzialny za stworzenie niemieckiego Mezzogiorno. Sarkastycznie można powiedzieć, że domeną niemieckiej Ramforschung są Scheinprobleme – problemy pozorne, nie podejmujące głębokiej analizy źródeł politycznych, społecznych i ekonomicznych całego splotu zjawisk, które tworzą problematykę przestrzeni Wschodnich Niemiec. Nie jest rzeczą wykluczoną, że moja krytyczna ocena niemieckiej Ramforschung przyjmuje fałszywe założenia. Wydaje się jednak, że słabości niemieckiej Ramforschung w zakresie analizy kasusów Wschodnich Niemiec byłaby pasjonującym przedmiotem odpowiedniej konferencji międzynarodowej.

VII. Mezzogiorno Wschodnich Niemiec ujęcia wiedzy niekonwencjonalnej.

Z wielką satysfakcją intelektualną przeczytałem artykuł – *Wschodnie Niemcy w pułapce rozwojowej, czyli szansa barona Münchhausena*⁹. Artykuł ten próbuje zrozumieć wielki historyczny dramat Wschodnich Niemiec. Model myślenia proponowany w tym artykule może być bardzo użytecznym instrumentem myślenia nie tylko o doświadczeniach Wschodnich Niemiec, lecz także o doświadczeniach Południowych Włoch i Wschodniej Polski. Nie będę w sposób systematyczny referował artykułu Jochema Röpke, który powinien być przetłumaczony na język polski. W tym kontekście przytoczę tylko pięć obserwacji tego autora, które w moim przekonaniu są najbardziej istotne dla naszej dyskusji.

jeden – dramat Wschodnich Niemiec i Wschodnioniemiecki Węzeł Gordyjski zostały stworzone przez fałszywą strategię zjednoczenia Niemiec, a zwłaszcza fałszywą decyzję o parytecie Marki Wschodniej i Zachodniej¹⁰. Ta strategia doprowadziła do de industrializacji i do de innowacji Wschodnich Niemiec. Ta strategia wprowadziła pasywny model adaptacji i stworzyła południowo-włoski model transferów społecznych.

⁸ S. Lentz (ed) German Annual of Spatial Research and Policy. Restructuring Eastern Germany, Springer, Berlin 2007

⁹ J. Röpke, Ost Deutchland in der Entwicklunges Falle. Oder die Münchhausen chance, Perspective 21, Issue 21-22, p. 19-40

¹⁰ por. J. Röpke p. 24

dwa – nie można tworzyć rozwoju posługując się tylko pompą tłoczącą zewnętrzne zasoby w układ rozwoju gospodarki¹¹

trzy – logika nakładów – input logic – była fałszywym założeniem strategicznym rozwoju Wschodnich Niemiec. Według Jochema Röpke ta logika wynikała z neoklasycznej ekonomii głównego nurtu¹².

cztery – logikę inputu trzeba zastąpić logiką innowacji jako rekonfiguracji systemu czynników produkcji w duchu J. Schumpetera

pięć – powinniśmy pomyśleć o metaforze związanej z przygodami Karola Friedricha barona von Münchhausena. W rozpaczliwej sytuacji silne ramię barona von Münchhausena uchwyciło swoją własną czuprynę i wyciągnęło z bagna samego barona i jego konia¹³. Czy regiony mogą powtórzyć manewr barona von Münchhausena i własnym ruchem wydobyć się z bagna zacofania? J. Röpke uważa, że jest to jedyne rozwiązanie. Inny wybór po prostu nie istnieje.

* * *

Ważnym rozwinięciem rozważań J. Röpke jest artykuł Jorg Assmana¹⁴ pod wiele mówiącym tytułem „*Widmo Mezzogiorno – Jakiego scenariusza rozwoju mogą oczekiwać Wschodnie Niemcy?*”. Ten artykuł jest pośrednim poparciem dla mojej tezy o Węzłach Gordyjskich Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno.

* * *

Publikacje niemieckie, o których mówiliśmy są dobrym przykładem napięcia pomiędzy konwencjonalną wiedzą reprezentowaną przez Klasyczne Instytuty badań przestrzennych a wiedzą niekonwencjonalną tworzoną poza głównym nurtem nauk społecznych.

VIII. Mezzogiorno Wschodniej Polski

Wschodnia Polska jest najsłabiej rozwiniętym regionem kraju, a jednocześnie regionem granicznym Unii Europejskiej. To jest prawdopodobnie głęboka motywacja Ministerstwa Rozwoju Regionalnego oraz Komisji Europejskiej, aby stworzyć i opublikować zespół szeroko zakrojonych studiów analizujących funkcje i struktury jednostek terytorialnych reprezentujących zróżnicowaną rzeczywistość Wschodniej Polski. W roku 2007 Ministerstwo

¹¹ por. J. Röpke p. 21

¹² por. J. Röpke p. 21

¹³ por. J. Röpke p. 20

¹⁴ J. Assman, *Das Gespenst des Mezzogiorno. Welches Entwicklung scenario erwartet Ost-Deutschland, Perspective*, op. cit. p. 41-70

Rozwoju Regionalnego opublikowało imponujący 600 stronicowy tom¹⁵. Piętnaście artykułów zamieszczonych w tym tomie napisano w duchu diagnozy stanu Polski Wschodniej na początku XXI wieku. Duch strategiczny tomu jest słabszy aniżeli duch diagnostyczny. Wszystkie opracowania zamieszczone w tym Tomie są dokumentem wysokiej jakości zarówno w ujęciu naukowym jak i pragmatycznym. Tom ten jednak nie jest przykładem wysoce zintegrowanego wysiłku testującego główną hipotezę tomu. Ta główna hipoteza została sformułowana w przedmowie pióra Jacka Szlachty¹⁶. Warto zacytować otwierający fragment tej Przedmowy:

„Pięć województw Polski Wschodniej (Lubelskie, Podkarpackie, Podlaskie, Świętokrzyskie i Warmińsko-Mazurskie) stanowi zwarty terytorialnie obszar, charakteryzujący się bardzo niskim poziomem spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej. Na obszarze stanowiącym 31,6% powierzchni Polski zamieszkuje 21,7% ludności kraju i wytwarzane jest 15,2% produktu krajowego brutto. Regiony te cechuje syndrom zakłętego kręgu zacofania, który tworzą: niska jakość kapitału ludzkiego, bardzo niska dostępność terytorialna, niski poziom rozwoju infrastruktury, bardzo niski poziom dochodów generowanych na tym obszarze, a także bardzo wysoki poziom zależności od rolnictwa.

Pobudzenie rozwoju tego obszaru wymaga zastosowania szerokiej palety instrumentów. Szczególne możliwości pojawiły się w związku z wejściem Polski do Unii Europejskiej i dostępem do instrumentów polityki regionalnej Unii Europejskiej. Wyrazem tego w latach 2007-2013 jest między innymi specjalny program operacyjny Rozwój Polski Wschodniej oraz pięć regionalnych programów operacyjnych.”

To jest bardzo odważne sformułowanie przypominające koncepcję zakłętego kręgu zacofania, która w ostatnich dekadach została zastąpiona bardziej miękkiem terminem mówiącym nie o regionach zacofanych (*backward regions*) a o regionach słabiej rozwiniętych (*less developed regions*). Niestety ta główna hipoteza pojawiła się w procesie przygotowania tomu *ex post* a nie *ex ante*. Innymi słowami autorzy poszczególnych artykułów zamieszczonych w Tomie nie stanęli przed wyzwaniem interpretacji zakłętego kręgu zacofania Polski Wschodniej. W tym kontekście chciałbym proponować, aby Ministerstwo Rozwoju Regionalnego skłoniło Jacka Szlachtę i cały zespół autorów do przygotowania syntetycznego (200 str.) tomu w języku angielskim i polskim pt. *Zakłęty krąg zacofania*

¹⁵ Ekspertyzy do Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej Tom 1 - Rozwój Polski Wschodniej, Narodowa Strategia Spójności, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007

¹⁶ Ekspertyzy op.cit. str. 5

Polski Wschodniej lub *Węzły Gordyjskie Polski Wschodniej*. Tom ten można by opublikować jak tom trzeci serii REDEFO. Drugim elementem wiodącym proponowanego Tomu może być dyskusja nad zbiorem rekomendacji strategicznych Grzegorza Gorzelaka¹⁷. Warto przytoczyć zasadnicze elementy treści tych rekomendacji.

1. „**Możliwie pełne wykorzystywanie istniejącego już potencjału endogennego.** Chodzi tu o koncentrowanie działań na tych elementach gospodarek regionalnych, które już obecnie wykazują specjalizację i które uzyskały pewną przewagę konkurencyjną w skali krajowej i międzynarodowej.”
2. „**Prorozwojowe, nie zaś prosocjalne wykorzystanie Śródków Unii Europejskiej i ich przeznaczanie na przyspieszanie i pogłębianie zmian strukturalnych, a nie na ich spowalnianie** (niestety, środki Wspólnej Polityki Rolnej mają takie właśnie niekorzystne, petryfikujące oddziaływanie) **jest najważniejszym warunkiem racjonalnego wykorzystania tych środków.**”
3. „**Racjonalizacja sieci osadniczej, intensywne rozwijanie ponadlokalnych i ponadregionalnych funkcji największych miast,** w tym głównie stolic wojewódzkich – nośników rozwoju w otoczeniu krajowym, a szczególnie międzynarodowym.”
4. „**Integracja stolic wojewódzkich z ich regionalnym otoczeniem,** co może przeciwdziałać ich „odrywaniu” się od peryferyjnych części regionu i postępującej marginalizacji tych obszarów.”
5. „**Rozwijanie infrastruktury transportowej o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym,** w pierwszym rzędzie tych jej elementów, których niska jakość stanowi barierę dla wzrostu najważniejszych ogniw gospodarki regionalnej jest jednym z najważniejszych kierunków wykorzystania środków przeznaczonych na rozwój regionu *Polski Wschodniej*.”
6. „**Intensyfikacja współpracy transgranicznej,** wpływające na poprawę politycznych i ekonomicznych relacji ze wschodnimi sąsiadami.”
7. „**Przeciwdziałanie „ucieczce mózgów”,** zarówno do innych regionów kraju, jak i zagranicę – przy jednoczesnym zachęcaniu specjalistów z innych krajów do podejmowania pracy w regionie.”
8. „**Zwiększanie poziomu naukowego najważniejszych placówek badawczych** jest jednym z warunków podniesienia poziomu innowacyjności gospodarki regionu. Można to osiągnąć jedynie przez wiązanie ich działalności z silniejszymi placówkami krajowymi i

¹⁷ Ekspertyzy op.cit. str. 113-118

zagranicznymi, a także przez tworzenie sieci współpracy naukowej wewnątrz regionu (w części jest to zadanie dla krajowej polityki naukowej, lecz powinno być zainicjowane przez władze regionalne). Rozwijające się samodzielnie słabsze placówki naukowe nie wydobędą się ze sfery „nauki peryferyjnej”, tak więc nie jest celowe kierowanie do nich zasileń finansowych bez jednoczesnego poszerzania ich kontaktów z silniejszymi ośrodkami naukowo-badawczymi.”

9. *„Intensywna promocja potencjału inwestycyjnego i turystycznego w kraju i za granicą, której zadaniem powinno być pełniejsze wykorzystanie istniejących możliwości.”*
10. *„Szybka budowa efektywnych regionalnych i lokalnych instytucji wspierania przedsiębiorczości jest jednym z warunków przyspieszenia rozwoju gospodarczego regionu.”*
11. *„Zacieśnianie współpracy wewnątrz regionu Polski Wschodniej i podejmowanie konkurującej współpracy jest ważnym elementem budowania stabilnego wzajemnego zaufania w regionie.”*

Na tle tego zbioru rekomendacji strategicznych chciałbym przedstawić dwie uwagi:

- 1) Ten zbiór rekomendacji zasługuje na pozytywną ocenę jako wkład do dyskusji nad strategią rozwoju Polski Wschodniej. Można transformować ten zbiór w ramach obecnie dominującego paradygmatu europejskich studiów regionalnych¹⁸
- 2) Wydaje się jednak, że w ramach koncepcji Węzłów Gordyjskich Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno wyłonią się nowe zbiory rekomendacji strategicznych mocniej wbudowane w holistyczną matrycę interdependencji. (vide p. IV tego opracowania)

IX. Nowa Trajektoria Programu Przyszłość Regionów

Artykuł ten formułuje tezę, że w Programie Przyszłość Regionów powinny pojawić się nowe trajektorie rozwoju. Jedną z tych nowych trajektorii jest Potrójne Europejskie Mezzogiorno, jako pole testowania zintegrowanego układu czterech pojęć – długie trwanie, bariery rozwoju, Węzły Gordyjskie, rozwiązania aleksandryjskie. Potrójne Europejskie Mezzogiorno zawiera również nowe inspiracje w zakresie eksperymentalnego spojrzenia na

¹⁸ Problematyka op.cit. str. 426

kanony polityki regionalnej Unii Europejskiej oraz na kanony polskiej, niemieckiej i włoskiej polityki regionalnej.

B.

Antoni Kukliński

Potrójne Europejskie Mezzogiorno jako wyzwanie dla wiedzy konwencjonalnej.

Notatka dyskusyjna.

Wydaje się, że uzyskaliśmy dobre uzasadnienie poglądu, że Potrójne Europejskie Mezzogiorno powinno stać się jedną z nowych trajektorii rozwoju Programu Przyszłość regionów¹⁹. W tym opracowaniu chcielibyśmy rozszerzyć tło naszej dyskusji formułując tezę, że dramatyczna problematyka Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno jest wielkim wyzwaniem dla wiedzy konwencjonalnej. W takim kontekście przyjmujemy następującą sekwencję tematyczną tej notatki:

- I. Wiedza konwencjonalna versus wiedza niekonwencjonalna**
- II. Studia Regionalne w Europie – kilka obserwacji diagnostycznych**
- III. Studia regionalne w Niemczech, Polsce i we Włoszech - siła wiedzy konwencjonalnej**
- IV. Słabość wiedzy konwencjonalnej w konfrontacji z problematyką Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno**
- V. Potrójne Europejskie Mezzogiorno jako szansa dla wiedzy niekonwencjonalnej**
- VI. Nowa architektura metodologiczna wiedzy niekonwencjonalnej**
- VII. Metafora barona von Munchhausena**
- VIII. Inicjalne stadium rozwoju Projektu Potrójnego Mezzogiorno**
- IX. Projekt Potrójne Mezzogiorno jako wielkie pchnięcie dla Programu Przyszłość Regionów**

I. Wiedza konwencjonalna versus wiedza niekonwencjonalna

John Kenneth Galbraith wielki ekonomista, mąż stanu, wielki filozof liberalizmu wprowadził do nauk społecznych oraz do szeroko pojętego dyskursu społecznego, pojęcie „*conventional wisdom*” mądrość konwencjonalną. W polskim świecie nauki przyjęliśmy

¹⁹ Por. A. Kukliński, Węzły Gordyjskie – Nowa Trajektorja. Program Przyszłość Regionów. Potrójne Europejskie Mezzogiorno., Warszawa Maj 2008, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego

słabszy termin „*wiedza konwencjonalna*”, co znajdzie swój wyraz również i w tej notatce dyskusyjnej. Wiedza konwencjonalna jest odzwierciedleniem nurtów teoretycznych, empirycznych i pragmatycznych, które hinc et nunc dominują w naukach społecznych oraz w sposobach oglądania świata przez te nauki. Społeczności naukowe świadomie lub nieświadomie przyjmują pewien obraz wiedzy konwencjonalnej jako wspólny mianownik zarówno w dyskursie wewnętrznym świata nauki jak i w percepcji tego dyskursu przez opinię społeczną in toto. Wiedza konwencjonalna odgrywa również ogromną rolę w publikacjach najważniejszych organizacji międzynarodowych takich jak ONZ, OECD, Unia Europejska i Bank Światowy. Wiedza konwencjonalna rozszerza płaszczyznę wspólnego myślenia w sferze teorii i praktyki. Wiedza konwencjonalna może być jednak hamulcem blokującym zrozumienie nowych zjawisk, które przekraczają zakres poznania i imaginacji przyjętego układu nauk społecznych.

Dylemat wiedza konwencjonalna versus wiedza niekonwencjonalna trzeba rozpatrywać łącznie z dwoma innymi dylematami związanymi często z wielkimi nazwiskami Gunnara Myrdala i Thomasa Khuna. Dylemat myrdalowski, to dylemat głównego nurtu (*mainstream*). Dylemat Khuna to dylemat stary versus nowy paradygmat. Te trzy dylematy są różnie interpretowane jako instrumenty analizy transformacji nauk społecznych. Z pewnym uproszczeniem możemy przyjąć dwie sekwencje myślenia

primo – wiedza konwencjonalna – ujęcia głównego nurtu – stary paradygmat

secundo – wiedza niekonwencjonalna – zaprzeczenie głównego nurtu – nowy paradygmat

Ten model myślenia jest oczywiście tylko dyskusyjnym schematem, który może być interesujący w dalszym toku niniejszej notatki.

II. Studia Regionalne w Europie – kilka obserwacji diagnostycznych.

Studia Regionalne w Europie są silnym i zróżnicowanym polem interdyscyplinarnym i meta dyscyplinarnym kształtującym się w dynamicznym kwadracie nauka – państwo – samorządy regionalne – Komisja Europejska. Studia regionalne to ogromna galaktyka tysięcy osób i instytucji zdominowanych w różnym stopniu nasilenia przez wiedzę konwencjonalną. Studia regionalne cieszą się poparciem prawie wszystkich państw oraz większości samorządów regionalnych. Unia Europejska, a zwłaszcza Komisja Europejska jest bardzo ważnym podmiotem stymulującym rozwój studiów regionalnych w Europie. W tym kontekście chciałbym sformułować trzy pytania:

1. Czy można naszkicować proces powstawania nowego modelu europejskich studiów regionalnych, który ma własną tożsamość np w porównaniu z amerykańskimi studiami regionalnymi?
2. Czy w rozwoju europejskich studiów regionalnych widzimy sekwencję wiedza konwencjonalna – ujęcia głównego nurtu – stary paradygmat?
3. W jakim stopniu europejskie studia regionalne są modelem otwartego strumienia chłonnego zasoby wiedzy niekonwencjonalnej oraz ujęcia metodologiczne rodzące się poza głównym nurtem?

Tego rodzaju otwarta innowacyjna postawa otwiera proces tworzenia nowego paradygmatu²⁰. Potrzebna jest ogólna refleksja nad diagnozą stanu studiów regionalnych w Europie. Trzeba zweryfikować tezę, że Komisja Europejska jest twierdzą wiedzy konwencjonalnej w zakresie studiów regionalnych. Myślę, że per saldo jest to teza fałszywa, zasługująca jednak na dyskusyjną ocenę.

III. Studia regionalne zdominowane przez wiedzę konwencjonalną.

Doświadczenia Niemiec, Włoch i Polski.

Wyłanianie się europejskich studiów regionalnych jako wielkiego pola nauk społecznych nie eliminuje klasycznej trajektorii rozwoju studiów regionalnych jako domeny funkcjonującej we wnętrzu doświadczeń każdego kraju²¹. W tym sensie wiek XXI będzie kontynuacją historycznych tradycji studiów regionalnych w Niemczech, we Włoszech i w Polsce. Można z pewnością określić cechy charakterystyczne, naukowe i pragmatyczne narodowych szkół studiów regionalnych na przykładzie doświadczeń Polski, Niemiec i Włoch. W moim przekonaniu te trzy szkoły studiów regionalnych są bardzo mocno zdominowane przez wiedzę konwencjonalną. Oczywiście jest to teza, która może być sfalsyfikowana przez pogłębione, porównawcze studia diagnostyczne.

IV. Słabość wiedzy konwencjonalnej w konfrontacji z problematyką Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno.

We wcześniejszym opracowaniu przedstawiliśmy obserwację²², że konwencjonalna wiedza europejskich studiów regionalnych oraz polskich, niemieckich i włoskich studiów

²⁰ Por. P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber, Problematyka Przyszłości Regionów – W poszukiwaniu Nowego Paradygmatu, Warszawa 2008, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego str. 426

²¹ Por. P. Jakubowska et alia op.cit. str. 15

²² A. Kukliński op.cit.

regionalnych nie może odpowiedzieć na fundamentalne pytanie dlaczego w trzech regionach europejskich, które kształtowały się w bardzo różnych warunkach historycznych pojawia się bardzo podobna galaktyka zjawisk określana mianem Węzła Gordyjskiego. Wiedza konwencjonalna nie potrafi przedstawić trafnej analizy korzeni głównych cech wielkiego problemu Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno.

V. Potrójne Mezzogiorno jako szansa dla wiedzy niekonwencjonalnej.

Musimy znaleźć nowe zasoby wiedzy i wyobraźni, aby przełamać impas w interpretacji doświadczeń Potrójnego Mezzogiorno. To jest szansa dla wiedzy niekonwencjonalnej, którą znajdziemy prawdopodobnie poza klasycznym kręgiem uwagi studiów regionalnych. Przykładem tego kierunku myślenia jest cytowany już artykuł Jochema Röpke²³. Klasyczne intelektualne i pragmatyczne wyposażenie studiów regionalnych jest za słabe, aby zbliżyć się do rozwiązań problemu Potrójnego Mezzogiorno. Trzeba zbudować holistyczne i zintegrowane ujęcia nauk społecznych, aby zanalizować dynamiczne układy struktur i procesów kształtujących przeszłość i przyszłość Potrójnego Mezzogiorno.

VI. Nowa architektura metodologii wiedzy niekonwencjonalnej.

Siła wiedzy niekonwencjonalnej może wyrażać się *inter alia* w nowej konceptualizacji problemu. We wcześniejszym opracowaniu²⁴ proponowaliśmy układ czterech pojęć:

- długie trwanie
- bariery rozwoju
- węzły gordyjskie
- rozwiązania aleksandryjskie

Doświadczenia Potrójnego Mezzogiorno są pasjonującym polem testowania dynamiki zjawisk, która jest ucieleśniona w tych czterech pojęciach.

VII. Metafora barona von Munchhausena

Zdarza się często, że paradoks staje się bodźcem dla kreatywnego myślenia. Paradoks Munchhausena ukazuje, że decydującym wyborem strategicznym Potrójnego Mezzogiorno jest wewnętrzna wola przecięcia węzła gordyjskiego.

²³ J. Röpke, cytowany w A. Kukliński op. cit.

²⁴ A. Kukliński, op.cit.

VIII. Wstępny etap projektu Potrójne Europejskie Mezzogiorno

Inicjalnym etapem projektu jest „odkrycie” dwudziestu silnych indywidualności naukowych i pragmatycznych, które zechcą oglądać Potrójne Mezzogiorno jako fascynujące laboratorium rozwoju wiedzy niekonwencjonalnej w zakresie nauk społecznych i studiów regionalnych. Spotkanie tego zespołu silnych indywidualności naukowych i pragmatycznych powinno udzielić odpowiedzi na pięć pytań:

primo – czy Potrójne Mezzogiorno jest rzeczywistym problemem europejskim

secundo – czy Potrójne Mezzogiorno może być doświadczalnym źródłem stymulowania rozwoju wiedzy niekonwencjonalnej oraz metodologii rzeczywistego holizmu.

Tertio – czy Potrójne Mezzogiorno jest potencjalnym polem holistycznych studiów empirycznych obejmujących:

1000 przedsiębiorstw

20 uniwersytetów

50 Instytucji Naukowych

50 Instytucji Kultury

20 samorządów regionalnych

20 samorządów lokalnych

Te obiekty studiów empirycznych mają oczywiście charakter przykładów wskazujących kierunki wyboru. Istotą tej proporcji jest teza, trzeba zbudować system studiów empirycznych jako długookresowe zaplecze dla wszystkich rozważań o problematyce Potrójnego Mezzogiorno. Bez studiów empirycznych badających realne układy, dyskusja na temat Potrójnego Mezzogiorno jest i pozostanie zwykłym akademickim pustostłowiem.

Quarto – czy Potrójne Mezzogiorno może być polem dynamicznej współpracy łączącej osoby, przedsiębiorstwa i instytucje zlokalizowane na obszarze Potrójnego Mezzogiorno

quinto – czy doświadczenia Potrójnego Mezzogiorno mogą być inspiracją dla nowych wzorów myślenia i działania Komisji Europejskiej?

* * *

Sukces inicjalnego stadium w rozwoju Projektu Potrójnego Mezzogiorno (P.P.M.) otwiera drogę do stadium drugiego. W tym stadium Programu Potrójne Mezzogiorno będzie nie tylko projektem naukowym, lecz także a może przede wszystkim projektem gospodarczym i politycznym realizowanym w ramach Komisji Europejskiej in toto.

„In toto” znaczy, że D.G. Regio jest za słaba, aby stać się źródłem punktu zwrotnego w historii Potrójnego Mezzogiorno. Potrzebne jest działanie rzeczywiście wielkiej skali pod

patronatem powiedzmy 10 Dyrekcji Generalnych Komisji Europejskiej, które siłą swego skumulowanego działania uzyskają przecięcie Węzłów Gordyjskich Potrójnego Mezzogiorno.

IX. Projekt Potrójne Mezzogiorno jako wielkie pchnięcie dla Programu Przyszłość Regionów

Omawiany Projekt powinien być wielkim bodźcem dla 20 regionów Potrójnego Mezzogiorno, aby włączyć się w realizację Programu Przyszłość Regionów. Ta decyzja wmontuje Potrójne Mezzogiorno w globalny kontekst zarysowany przez III Konferencję Warszawską.

Konkluzja

Ta notatka dyskusyjna nie jest konwencjonalnym przyczynkiem naukowym. Jest to tylko próba oglądania Programu Przyszłość Regionów, jako odwiecznego pola konfliktu wiedzy konwencjonalnej z wiedzą niekonwencjonalną w duchu sceptycznego krytycyzmu Johna Kennetha Galbraitha.

C.

Antoni Kukliński

Cztery wyzwania dla strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej.

Warto ponownie spojrzeć na treść dokumentu – Projektu do konsultacji²⁵ opublikowanego przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego w grudniu 2006. Nie interesujemy się w tym kontekście statusem instytucjonalnym dokumentu oraz wynikami konsultacji w systemie rządowym i samorządowym. Traktujemy ten dokument jako opracowanie autorskie J. Szlachty, J. Zalewskiego i W. Dziemianowicza jako przykład formułowania polskiej myśli strategicznej. Proponujemy odczytać ten dokument jako wkład do projektu Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno. W odczytaniu tego dokumentu warto pomyśleć o czterech inspiracjach, które pogłębią i rozszerzą kręgi naszego myślenia strategicznego w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej.

Pierwszą inspiracją jest treść tomu Problematyka Przyszłości Regionów²⁶ oraz założenia Programu Przyszłość Regionów opublikowane w tym tomie. Nie można już w Polsce formułować strategii rozwoju regionów bez sięgnięcia do świata pojęć, które znalazły

²⁵ J. Szlachta, J. Zalewski, W. Ziemiałowicz, Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, Projekt do konsultacji, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2006

²⁶ P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red) Problematyka Przyszłości Regionów, Warszawa 2008

inspirującą interpretację w omawianym tomie. Chodzi o takie pojęcia jak długie trwanie, punkty zwrotne, ścieżki wzrostu, węzły gordyjskie i rozwiązania aleksandryjskie. Na szczególną uwagę zasługuje znakomity zespół artykułów na temat ścieżek wzrostu²⁷, który powinien wzbogacić polską myśl strategiczną i regionalną.

Drugą inspiracją jest koncepcja Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno sformułowana w Notatce Pierwszej i Drugiej. Koncepcja Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno pozwala widzieć problem Polski Wschodniej, nie tylko jako problem sceny polskiej, lecz także a może przede wszystkim unijnej sceny europejskiej. Myślenie porównawcze w systemie Południowe Włochy – Wschodnie Niemcy – Wschodnia Polska rozszerza świat naszego myślenia w zakresie teorii, metodologii i polityki rozwoju regionalnego. Na wielu polach tego trójkąta Wschodnia Polska – Południowe Włochy – Wschodnie Niemcy, Wschodnia Polska nie będzie partnerem najsłabszym. Odwrotnie w wielu dziedzinach potencjał i dynamika rozwoju Polski Wschodniej będzie pozytywnym elementem sceny europejskiej.

Promując projekt Potrójne Europejskie Mezzogiorno nasze Ministerstwo Rozwoju Regionalnego wzmacnia swoją pozycję jako podmiot, który jest źródłem nowych inicjatyw w zakresie unijnej polityki regionalnej oraz dynamicznej analizy regionalnej sceny europejskiej.

Trzecią inspiracją jest teoria dualnych struktur regionalnych. Bruno Amoroso przypomniał słusznie, że Potrójne Europejskie Mezzogiorno jest fragmentem wielkiego problemu dualizmu struktur regionalnych Włoch²⁸, Niemiec i Polski.

Porównawcza analiza przeszłości, teraźniejszości i przyszłości tych trzech dualizmów jest pasjonującym problemem naukowym i pragmatycznym. Czy każdy z tych trzech dualizmów jest zjawiskiem unikalnym, czy też możemy mówić o wspólnych cechach tych trzech dualizmów? Warto również zastanowić się nad pytaniem w jakim stopniu Potrójne Mezzogiorno oraz trzy dualizmy są związane z różnymi postaciami luki rozwojowej centrum-peryferie w skali krajowej i europejskiej.

Czwartą inspiracją jest inspiracja stworzenia silnego fundamentu empirycznego dla holistycznej problematyki Potrójnego Mezzogiorno. Nie można ciągle przetwarzać tego samego zbioru obserwacji i faktów, który obejmuje niewątpliwie bogata literatura analizująca doświadczenia Potrójnego Mezzogiorno. Trzeba uruchomić wielki system studiów empirycznych obejmujących Potrójne Mezzogiorno. W Notatce drugiej proponowaliśmy system obejmujący:

²⁷ Problematyka, op.cit str 147-236

²⁸ Por. Nord – Sud, Italie á deus vitesses, Focus Le Monde, 12 April 2008

1000 przedsiębiorstw
20 uniwersytetów
50 Instytucji Naukowych
50 Instytucji Kultury
20 samorządów regionalnych
20 samorządów lokalnych

Oczywiście jest to tylko wstępna propozycja systemu badań empirycznych. Istotą tej propozycji jest ukształtowanie sieci 1200 punktów bezpośredniej analizy empirycznej obejmującej Potrójne Mezzogiorno. Polskie, włoskie i niemieckie przedsiębiorstwa i instytucje znajdują się w zintegrowanym systemie bezpośrednio porównywalnych badań empirycznych. Powstaną zróżnicowane i efektywne sieci analizy, dialogu i współpracy w ramach Potrójnego Mezzogiorno. Ten system studiów empirycznych będzie systemem holistycznym, rozwijanym pod auspicjami nie tylko DG Regio, lecz całego Konsorcjum Dyrekcji Generalnych Komisji Europejskiej. Ten system studiów empirycznych stanie się ważnym instrumentem przekształcenia Projektu Potrójne Mezzogiorno w wielkim Program naukowy i polityczny.

* * *

Notatkę trzecią możemy zakończyć wnioskiem bardziej ogólnym. Program Przyszłość Regionów stwarza twórcze wyzwania dla całego systemu regionalnych studiów strategicznych, które będą rozwijały się w Polsce pod auspicjami Ministerstwa Rozwoju Regionalnego oraz Komisji Europejskiej.

D.

Antoni Kukliński

**Przegląd terytorialny Polski.
OECD – Teritorial Review of Poland.**

W systemie wielkich organizacji międzynarodowych OECD reprezentuje najwyższy poziom działalności wydawniczej. Publikacje OECD cieszą się szeroką popularnością oraz zasłużonym autorytetem naukowym i pragmatycznym. Wśród wielu serii wydawniczych OECD, z naszego punktu widzenia na specjalną uwagę zasługuje seria przeglądów terytorialnych krajów członkowskich OECD. W latach 2003-2008 ukazały się przeglądy

terytorialne Węgier, Francji, Finlandii i Portugalii. W najbliższych tygodniach ukaże się Teritorial Review of Poland. Przegląd ten składa się z trzech rozdziałów:

- I. Siły napędowe wzrostu oraz wyzwania dla rozwoju regionalnego
- II. Ocena polityki rozwoju regionalnego
- III. Zwiększenie efektywności polityki regionalnej poprzez wielopoziomowy system rządzenia – Making the most of regional development Policy through Multilevel Governance.

Centralnym problemem przeglądu jest rozwój regionalny i polityka regionalna w Polsce. W tej dziedzinie Przegląd jest najlepszym kompendium informacji i wiedzy o terytorium Polski. Treść i konstrukcja Przeglądu jest dobrym zwierciadłem ogólnej doktryny OECD, koncentrującej uwagę na problematyce gospodarki i systemów rządzenia (*economy and governance*). Problemy społeczeństwa i kultury są ex definitione problemami marginalnymi w stosunku do głównego nurtu zainteresowań OECD. Dlatego w Przeglądzie powinien znaleźć się odsyłacz, że Przegląd nie jest holistyczną interpretacją terytorium Polski, która musiałaby objąć problematykę społeczeństwa i kultury. Oczywiście ta sugestia nie jest propozycją przekształcenia OECD w UNESCO. Jest to tylko wyrażenie poglądu, że doktryna OECD powinna wziąć pod uwagę, że gospodarka i instytucje XXI wieku działają w kontekście transformacji kulturowo-cywilizacyjnej (porównaj prezentacje R. Galara, D. Domańskiego na III Konferencji Warszawskiej). Chciałbym proponować, aby MRR zorganizowało jeszcze w roku 2008 spotkanie pt. „Doktryna terytorialna OECD”. Na tym spotkaniu można by przedyskutować treść, Przeglądu Terytorialnego Polski, w kontekście Przeglądów Terytorialnych Węgier, Francji, Finlandii i Portugalii. Mając w ręku pięć przeglądów można odpowiedzieć na pytanie, czy słuszna jest moja hipoteza o treści i zakresie doktryny terytorialnej OECD.

* * *

Z punktu widzenia Projektu Potrójne Mezzogiorno, ważny jest fragment 2, 5 – Teritorial Review of Poland wprowadzający definicję i problematykę Polski Wschodniej. Ten fragment ułatwi nam prowadzenie dialogu z Niemcami i Włochami.

E.

Antoni Kukliński

Węzły Gordyjskie w teorii i metodologii Programu Przyszłość Regionów.

Ten cykl pięciu notatek możemy zakończyć trzema tezami

Teza I – Węzły Gordyjskie są ważnym elementem teorii i metodologii Programu Przyszłość Regionów

Teza II – Koncepcja Węzłów Gordyjskich, może być elementem europejskich studiów porównawczych, obejmujących doświadczenia Południowych Włoch, Wschodnich Niemiec i Wschodniej Polski.

Teza III – Jeśli uzyskamy poparcie Niemiec, to można posłużyć się pojęciami Potrójnego Mezzogiorno.

W tej dziedzinie istotne znaczenie będzie miała postawa prof. J. Röpke w sprawie udziału w naszym Programie. Pozytywna opinia strony włoskiej jest wysoce prawdopodobna. Opinia prof. Bruna Amoroso nie pozostawia żadnych wątpliwości w tej sprawie. Prof. Bruno Amoroso sformułował tę opinię w ramach Third Warsaw Conference. W najbliższych tygodniach otrzymamy opracowanie prof. Bruno Amoroso pt. Triple European Mezzogiorno. Byłoby dobrze gdybyśmy potrafili podtrzymać i rozwinąć koncepcje i projekt Potrójne Europejskie Mezzogiorno. Jest to oryginalna i twórcza koncepcja naukowa i pragmatyczna.

Gdyby jednak w kontekście politycznym nie udało się obronić koncepcji Potrójnego Mezzogiorno jako koncepcji **tytułowej** projektu, to trzeba w tytule Projektu posłużyć się skromniejszym sformułowaniem – Europejskie Węzły Gordyjskie – Doświadczenia Południowych Włoch, Wschodnich Niemiec i Wschodniej Polski.

Nawet to mniej ambitne sformułowanie otwiera pole efektywnych studiów porównawczych zarówno w sferze teorii jak i praktyki. Oczywiście teoria, metodologia i empiria tych studiów może przyjąć lub odrzucić koncepcję Potrójnego Europejskiego Mezzogiorno. Początek twórczej dyskusji nad tym pytaniem znajdziemy w opracowaniach Antoniego Kuklińskiego, Bruno Amoroso i Anny Gąsior-Niemiec.